

Сім'я, безумовно, посідає важливе місце в процесі формування особистості. Сімейне виховання – це одна з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків з повсякденним впливом сімейного побуту [15]. Педагогіка визначає такі головні напрями виховання дітей у сім'ї: національне, розумове, фізичне, трудове, естетичне, моральне.

Завдання сімейного виховання дитини – це щасливе, повноцінне, творче, корисне людям життя цієї дитини. На творення такого життя і повинне бути направлене сімейне виховання. Таким чином, сутність сімейного виховання – виростити хороших дітей. Прекрасні діти виростають у тих родинях, де мати і батько люблять один одного і разом з тим люблять і поважають людей. Виховання дітей – це віддача особливих сил, сил духовних. Людину ми створюємо любов'ю – любов'ю батька до матері і матері до батька, любов'ю батька і матері до людей, глибокою вірою в гідність і красу людини.

Важливим надбанням сучасності є спільна робота заходів дошкільної і шкільної освіти з родинями школярів у вирішенні питань виховання з метою створення високоморальної духовної особистості, що безпосередньо веде до створення високоморального суспільства та демократичної держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний збірник. – К., 1998, – 204 с.
2. Вишневецький О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. – Львів, 1996. – 238 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376с.
4. Закон України “Про загальну середню освіту.
5. Законодавство України про загальну середню освіту.
6. Кравець В.П. Психолого-педагогічні основи підготовки школярів до сімейного життя. – Тернопіль, 1997. – 180 с.
7. Макаренко А.С. О воспитании. – М.: Политиздат, 1990.
8. Макаренко А.С. Педагогические сочинения в 8 т. – М.: Педагогика, 1984. – Т.8.
9. Поніманська Т. Люди і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини. – ДВ, 1999. – № 8. – С. 14-15.
10. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. –К.: ІЗМН, 1997. – 232 с.
11. Стельмахович М.Г. Теорія і практика українського національного виховання. – Івано-Франківськ, 1996. – 179 с.
12. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / Вибр. твори в 5-ти томах. – Т-5. – К., 1977.
13. Сухомлинський В.А. Сто советов учителю. – К.: Радянська школа, 1984. – 254 с.
14. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання / Збір. творів. – М., 1950. – Т. 8.
15. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посібник. Вид. 2-ге, доп.-К.: Академвидав, 2006. – 560с.

УДК 371.14: 37.015.6: 373.5

З.В. Філончук

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ЕКОНОМІЧНА КУЛЬТУРА”

У статті проаналізовано сучасні підходи до визначення поняття “економічна культура”, здійснено класифікацію типів економічної культури за певними критеріями.

The article analyzes contemporary approaches to the definition of sense of notion “economic culture”, realizes the classification of types of economic culture according to the definite criteria.

Постановка проблеми. На етапі переходу до культурологічної парадигми в освіті особливої актуальності набуває вивчення та усвідомлення понятійного апарату

культурології. Адже культура це дуже широке поняття. Проте, досить часто, навіть в учительському середовищі культуру розуміють лише як різні види мистецтва, певні морально-етичні норми поведінки тощо. Це неправомірне звуження. Відсутність чіткої уяви про сутність та структуру культури спричиняє певні труднощі при визначенні цілей та задач формування певних видів культури в педагогічній діяльності.

На даний час проблема розгляду визначення поняття “економічна культура” залишається актуальною, проте єдиної точки зору на визначення її суті не існує.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні проблеми формування економічної культури особистості розглянуті в роботах Лукашевича М., Ложкіна Г., Спасеннікова В., Палехі Ю., Пилипенка В. та ін.

Зокрема, економічній культурі учнівської молоді присвячені роботи Нісімчука А., Падалки О., Дзундзи А., Надточієвої О., Разуменка Д. та ін.

Метою статті є аналіз сучасних підходів щодо суті поняття “економічна культура”, визначення змісту та типів економічної культури як виду загальної культури.

Основні результати дослідження. Виклад основного матеріалу статті розпочинаємо з того, що в сучасному світі поняття “культура” належить до числа фундаментальних. Можна без перебільшення констатувати, що цей термін вживається в усіх формах і на всіх рівнях індивідуальної та суспільної свідомості, у всіх сферах людської життєдіяльності [8]. Важко назвати якесь інше слово, яке б мало таку множину смислових відтінків.

За підрахунками американських учених-культурологів А.Кребера та К.Клахкона, якщо з 1871 р. по 1919 р. було дано 7 визначень культури, то з 1920 по 1950 р. їх кількість зросла до 150. Перше визначення культури, за думкою американських культурологів, дав англійський етнограф Е.Тейлор (1832 – 1917 рр.).

У наш час число визначень вимірюється вже чотиризначними цифрами, тому подібні підрахунки вже ніхто не робить, оскільки гострий інтерес до культури спричинив цілу лавину пропозицій її визначень. Тому причиною є те, що кожен дослідник звертає увагу на одну із сторін культури, до того ж, підходи до культури неоднакові у різних учених [1].

Тим часом всі досягнення людства закріплюються і передаються у формі явищ матеріальної і духовної культури. Культуру можна визначити як результат всієї людської діяльності – творчої та доцільної. Існує навіть формула: культура – це цілісність відтворення людської особистості [1]. Отже, загальна культура виступає фундаментом, з якого виростають всі інші її види. Економічна культура є одним з них.

Лукашевич М. вважає, що “можливо, більш евристичним, є структурування культури не за “компонентним” (матеріальним чи духовним) принципом, а за належністю компонентів до тієї чи іншої сфери життєдіяльності людини й суспільства. Приймаючи за основу усталений в літературі поділ суспільства на чотири основні сфери – матеріального виробництва, суспільно-політичних відносин, духовного життя й побуту, умовно виділяють такі основні види культури:

- виробнича (економічна) культура суспільства (культура праці, матеріального виробництва);
- політична культура;
- духовна культура (художньо-естетична культура і мистецтво, моральна і релігійна культура, інтелектуальна й інформаційна культура тощо);
- культура спілкування та побуту (культура споживання, відпочинку, дозвілля тощо)” [5: 241].

Оскільки, головним у сфері матеріальній є виробництво, яке має дві сторони: воно одночасно є взаємодією людини з природою і сукупністю відносин між людьми, то відповідно можна говорити про екологічну культуру (людина-природа) та виробничу культуру, яка виникає в результаті виробничих відносин (людина – людина).

Взаємодія людини з природою в процесі виробництва породила низку екологічних проблем, від розв’язання яких залежить виживання людства.

У процесі виробництва люди також вступають у відносини між собою з приводу привласнення ресурсів, організації виробничого процесу, управління [3]. На думку Пономарьова Л., саме ці відносини визначають економічну культуру суспільства [10].

У сучасній науковій літературі пропонуються різні підходи до трактування поняття “економічна культура”.

Так, Разуменко Д. розглядає економічну культуру як соціальне явище, яке включає в себе не тільки синтез минулого і теперішнього досвіду поколінь, але й перспективні потреби й цілі майбутнього розвитку. Сформованість економічної культури вчителя у проведеному ним дослідженні розглядається як якісна характеристика рівня його економічних, гуманітарних і педагогічних знань, умінь та навичок, які сприяють реалізації здібностей, можливостей людини в економічній сфері суспільства та є базисом економічного виховання школярів, як органічне поєднання розвиненої економічної свідомості і практичної педагогічної діяльності [11].

Надточієва О. визначає економічну культуру як сукупність економічних знань, свідомості, поведінки та цілеспрямованої творчої діяльності особистості в різних сферах економічного життя суспільства, що базується на гармонійному сполученні загальнолюдських цінностей, норм, традицій економічної діяльності, що виявляється у стосунках людини з навколишнім соціально-економічним середовищем. Новизна такого трактування економічної культури, на думку вченого, базується саме на пріоритеті загальнолюдських цінностей, орієнтації на подолання глобальних загальнолюдських проблем [6].

Дзундза А., досліджуючи особливості формування соціоекономічної культури майбутнього фахівця, визначає ключові компетенції соціоекономічної культури як узагальнені соціально-економічні знання, уміння і навички, а також інтелектуальні здібності і духовні якості [2].

Слід зазначити, що економічна культура – інтегроване поняття, яке знаходиться на межі соціології, культурології, економіки, психології. Тому кожен вчений вносить свій зміст в поняття, залежно від того з якої сторони підходить до його вивчення.

З метою визначення суті економічної культури суспільства, Пономарьов Л. пропонує виділити компоненти економічного життя на основі загальноприйнятого розуміння сутності культури як сукупності творчої діяльності людини, цінностей та досвіду. Це економічна наука, якій відповідають такі цінності, як економічні теорії, ідеї, погляди, знання, економічна політика – рівень розвитку виробництва, ступінь поділу праці, форми та методи господарювання, економічне виховання – економічні якості та норми поведінки [10].

Нами економічна культура розглядається як економічна характеристика особи, соціальної спільноти, що інтегрує економічну освіченість, економічну свідомість і економічну діяльність. Розкрити суть економічної культури неможливо без виявлення зв'язку з ще одним, загальним відносно до неї поняттям “економіка”. В нашому випадку, економіка – це суспільна наука, яка аналізує та пояснює вибір, який здійснюють окремі особи, підприємства та суспільство в цілому для задоволення своїх потреб в умовах обмеженості ресурсів. Саме таке тлумачення поняття дозволить нам визначити всю багатогранність економічної культури.

Економічна культура передбачає наявність усталеного послідовного зв'язку між основними її структурними компонентами – знаннями, вміннями і діями. Вихідними серед них є знання. Це мають бути не окремі відомості зі сфери економіки, а та система власне економічних і суміжних з ними знань, що в кінцевому підсумку дає цілісний науковий світогляд.

Як складова культури взагалі, економічна культура відображає рівень розвитку економічного мислення. Практично будь-яка економічна дія людини породжується її уявленнями про систему існуючих економічних відносин [8].

Палеха Ю. зазначає, що економічна культура охоплює широкий спектр економічної діяльності людини: від вихідного пункту, який пов'язується з оволодінням необхідними

знаннями, до формування суспільно необхідних норм економічної поведінки, залучення до економічних цінностей.

Отже, складовими економічної культури мають бути економічні знання, які разом з іншими чинниками формують економічну свідомість людини, яка проявляється через дії та вчинки (в кінцевому підсумку), тобто в економічній поведінці людини.

До інших чинників належать: по-перше, цінності та соціальні норми, що характеризують інститути, які функціонують усередині економіки (виробництво, споживання, розподіл тощо), по-друге – цінності та норми, що належать іншим соціальним інститутам суспільства (право, мораль, політика, сім'я, освіта, релігія тощо). Вони формують інституціональний аспект економічної культури.

Структурно оформлені у вигляді соціальних інститутів комплекси цінностей і соціальних норм утворюють формуюче поле щодо особистісного аспекту економічної культури [5].

Особистісний аспект економічної культури фіксує цінності, норми, інтереси та інші риси свідомості суб'єктів економіки: 1) цінності для працівників їхнього статусу у суспільстві (вид роботи, посада, зарплата тощо), 2) цінності самореалізації суб'єктів у економічній сфері (можливості кар'єри, професійне удосконалення, економічна самостійність тощо) [5].

Російський соціолог Соколова Г.Н. інституціональну складову культури покладає на економічну свідомість, а особистісну складову – на економічне мислення.

На нашу думку, визначальну роль у формуванні особистісного аспекту економічної культури мають економічні знання. Це головна цінність людини. Саме економічна теорія дозволяє нам збагнути те, що відбувається в економічному просторі, саме вона є підґрунтям грамотних економічних дій в сфері економічної діяльності та управлінні цією сферою.

З іншого боку, життя в певній економічній системі з характерними для неї економічними відносинами та економічною культурою впливає на економічну свідомість людини. Матеріальне впливає на свідомість, в той же час економічна наука формує економічну свідомість тієї людини, яка до цього прагне. Економічна культура повинна базуватися на знанні економічної теорії як методологічної основи всіх інших економічних дисциплін.

Проте, слід зауважити, що певні економічні категорії не мають безпосереднього ціннісного значення для окремої людини та певних соціальних груп. Вони набувають такого значення тільки за допомогою впливу на інші процеси (наприклад, ріст цін, регулярність виплати зарплати), які безпосередньо присутні у повсякденній практиці людей [9].

Тому одним із головних завдань економічної освіти та просвіти є допомогти молодій людині збагнути та оцінити необхідність володіння економічними знаннями, пропустити їх крізь себе, усвідомити їх практичну значущість. Адже, складова частина свідомості – це особистісні переконання та принципи, що визначають ставлення до економічних явищ та закономірностей, мотиви та потреби участі у виробництві.

Економічна освіта і виховання спрямовані насамперед на формування у кожної молоді людини економічної свідомості та економічного мислення.

Основою економічної культури є економічна свідомість, тобто здатність пізнавати, відображати і узагальнювати економічну дійсність, передбачати і прогнозувати розвиток економічних процесів. Економічна свідомість може формуватися як емпіричним шляхом (виходячи з особистого досвіду, буденних уявлень), так і на науковій основі (теоретичний базис), шляхом вивчення і наукового пізнання економічних процесів і явищ [9].

Економічна свідомість містить також в собі соціально-економічні норми суспільного життя, правила, що регламентують діяльність різних організацій. Саме економічна свідомість визначає економічну культуру людини.

Економічна культура – це особлива характеристика економічного життя суспільства. Її своєрідність в тому, що будучи синтезом матеріального та духовного, вона формує

цілісність економічної системи та образу життя сучасного суспільства, дозволяє усвідомити місце і роль кожної людини в економічному житті країни.

Пономарьов Л. зазначає, що економічна культура суспільства залежить від економічних відносин, які в суспільному бутті займають головне місце. Вони об'єктивні і являються базисом культури взагалі, в тому числі економічної, вони визначають всі види суспільної свідомості, в тому числі і економічної. Слід вказати на те, що вчений бачить сутність економічних відносин не у виробничому процесі, як такому, не у виробничих відносинах людей – учасників цього процесу, а в проблемах, пов'язаних з відносинами з приводу власності, розподілу, обміну та споживання. За його думкою, саме ці відносини визначають характер економічної культури суспільства [10].

Оскільки, вирішальним критерієм класифікації економічних систем є тип економічної власності, то в певній економічній системі формується певна економічна культура суспільства, що становить інституціональний аспект загальної економічної культури конкретної людини.

У сучасній соціології виділяють три типи економічної культури за класифікацією С.Матвеева та Л.Лясоти. Це економічна культура країн з розвинутою економікою, головними рисами якої є: економічний раціоналізм, інноваційність, різноманітність моделей економічної поведінки, висока суб'єктивність, висока культура партнерських трудових відносин, висока трудова мораль, законслухняність, політична нейтральність [12].

Оскільки ринок об'єктивно формує раціональний світогляд і раціональне світосприйняття, раціональний підхід до вирішення головної економічної проблеми – проблеми вибору, то ринковий тип економічної культури відрізняється доцільністю та цілеспрямованістю економічних вчинків, вмінням аналізувати та свідомо обирати той варіант, який має забезпечити бажану ефективність.

Ціннісно раціональний характер, консерватизм, зрівняльна психологія, мінімалістська трудова стратегія та економічна детренованість характеризують патерналістську культуру.

Для пострадянської економічної культури характерним є: фрагментарність (поєднання цінностей різних типів культур), конфліктність (відсутність базового консенсусу суспільних економічних цінностей), гетерогенність (існування великої кількості різноманітних субкультур), амбівалентність (одночасна підтримка різних економічних цінностей) [7].

О. Падалка вважає, що виховання в душі нової економічної культури необхідно підпорядкувати концепції “економічної людини”, яка отримала свій розвиток у працях класиків економіки, починаючи з А.Сміта. Вона ґрунтується на визначальній ролі особистого інтересу як мотиву економічної діяльності, компетентності, раціоналізмі, ощадливості, підприємливості, організованості, готовності ризикувати і нести персональну відповідальність за свої дії [7].

Слід зауважити, що ця концепція властива епосі вільної конкуренції і нині підтримується неокласиками. На нашу думку, друга модель “економічної людини”, розроблена представниками кейнсіанського та інституційного напрямів економічної теорії, більше відповідає сучасним реаліям. Економічна модель поведінки людини доповнюється такими психологічними чинниками, як милосердя, служіння колективу, суспільству тощо. В ній передбачається вплив на економічну поведінку звичаїв, традицій, культурних цінностей, релігійних переконань тощо. Людина економічна за цих умов доповнюється рисами людини соціальної [4].

Отже, формування економічної культури в таких умовах визначається тим, що переважають колективні інтереси, а між індивідуальними, колективними та суспільними інтересами існують суперечності. Безумовно впливає те, що водночас частково долається відчуженість праці від власності.

Соціологічні дослідження, проведені в Україні, виявили різне відношення до ринку в людей зрілого віку та молоді, що дало можливість розмежувати національну економічну культуру за віковою ознакою: молодіжну та дорослих людей, як зазначає Смолінська О. [12].

На нашу думку, оскільки економічна теорія – наука про проблему вибору, яка неминуче постає в силу невідповідності обмежених ресурсів постійно зростаючим людським потребам – становить основу економічних знань, то саме підходи до вирішення цієї проблеми повинні бути головними чинниками формування економічної культури.

Кожна людина повинна усвідомити сутність цієї проблеми, а для цього повинна мати хоча б елементарні економічні знання, які мають забезпечити свідоме ставлення до обмежених ресурсів та виважене до власних потреб. Саме відношенням та конкретними діями щодо використання цих ресурсів має визначатись економічна культура людини.

Виходячи з цього, структуру економічної культури можна представити у вигляді схеми, в якій прослідуються взаємозв'язок між видами економічних ресурсів та різновидами економічної культури.

	Економічна культура			
Екологічна	Виробнича	Інформаційна	Професійна	Підприємницька
	Р е с у р с и			
Природні	Капітальні	Інформація	Трудові	Здатність до підприємництва

Екологічна культура визначається раціональним ставленням до природних ресурсів, виробнича – культурою виробничих відносин, інформаційна – свідомим вибором необхідних інформаційних джерел, професійна – з одного боку, самооцінкою своїх розумових та фізичних здібностей, вмінням знайти їм застосування, здатністю до професійного самовдосконалення, з другого – здатністю працювати в колективі та виконувати управлінські функції, підприємницька – вмінням визначитись в конкурентному середовищі та досягти соціального та особистого успіху.

У повсякденних економічних діях кожної людини проявляється її економічна культура, бо вона виступає в різних економічних ролях, будь то споживач або продавець, найманий працівник або роботодавець тощо. Свідомі грамотні економічні дії, раціональна економічна поведінка, ефективний економічний вибір свідчать про те, що ми маємо справу з економічно грамотною та культурною людиною.

Таким чином, визначити різновиди економічної культури ми пропонуємо за такими критеріями:

а) за суб'єктами господарювання;

	Економічна культура	
Домашніх господарств	Підприємств	Держави (системи)
- споживча	- організаційна - корпоративна - управлінська - ділова	- ринкова - постсоціалістична - соціалістична н а ц і о н а л ь н а

б) за основними сферами економічної діяльності;

в) за видами економічних ресурсів;

г) за віковою ознакою.

Отже, головними структурними компонентами економічної культури, є:

- 1) економічна грамотність, яка забезпечується засвоєнням певної системи економічних та суміжних з ними знань. Вона надає правильний методологічний підхід до пізнавальної та практичної економічної діяльності в майбутньому. Слід зазначити, що економічна освіта повинна стати безперервною і слід продумати організацію економічної просвіти. Економічні знання є основою формування економічного мислення;
- 2) економічна свідомість, що формується під впливом соціальних інститутів суспільства та самої економічної системи, а також системи економічного виховання;

- 3) економічні вміння та дії, які є вже проявом економічної культури. Відсутність економічної грамотності та культури призводить до невірною суспільного громадянського вибору під час виборчих кампаній, паніки під час інфляції, що ще більше розкручує інфляційну спіраль, помилок при виборі професії тощо.

Висновки. Узагальнюючи, слід ще раз наголосити те, що економічна культура є складовою частиною загальної культури. Формування економічної свідомості та економічного мислення, заснованих на економічних знаннях є одним із актуальних завдань навчально-виховного процесу сучасної школи. Визначенню шляхів здійснення такої роботи можуть бути присвячені подальші наукові розвідки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуревич П.С. Культурологія: Учебник. – М.: УИЦ «Гардарики», 1999. – 288 с.
2. Дзундза А. До проблеми розвитку ціннісного компонента соціоекономічної культури майбутніх фахівців // Освіта та управління. – 2004. – №1. – С. 153 – 157.
3. Загальна економіка: Підручник для 10 (11) класів середніх загальноосвітніх закладів / За ред. І.Ф.Радіонової. – Кам'янець-Подільський: Абетка – НОВА, 2005. – 368 с.
4. Економіка: Навч. посібник для 10-11 класів (З.Г.Ватаманюк, С.М.Панчишин та ін.). – К.: Либідь, 1999. – 384 с.
5. Лукашевич М.П. Соціологія економіки: Підручник. – К.: Каравела, 2005. – 288 с.
6. Надточієва О.О. Формування економічної культури особистості старшокласників з використанням засобів мистецтва. Автореферат дис. ... к.п.н. – Луганськ. – 2000.
7. Падалка О. Економічне виховання в школі // Трудова підготовка в закладах освіти. – 1998. – №3. – С.29 – 32.
8. Палеха Ю.І. Ключі до успіху, або Організаційна та управлінська культура. Навч. посібник. – К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2002. – 337 с.
9. Пилипенко В.Є. Людина в ринковому суспільстві: орієнтації, поведінка, культура. – К.: ПЦ «Фоліант», 2005. – 224 с.
10. Пономарев Л.Н. и др. Экономическая культура: (сущность, направления развития). – М.: Мысль, 1987. – 269 с.
11. Разуменко Д.О. Формування економічної культури майбутніх учителів у фаховій підготовці. Автореф. дис. ... к.п.н. – Харків. – 2007.
12. Смолінська О.Є. Психодинамічний підхід до аналізу організаційної культури // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №3. – С.129 – 135.

УДК 37.04: 81'243

В.В. Хребтова

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті з'ясовується питання про зародження й перспективи розвитку полікультурного виховання, виявляються та теоретично обґрунтовуються педагогічні умови здійснення полікультурного виховання засобами іноземних мов, аналізується стан названої проблеми в сучасній педагогіці, визначається специфіка та основні етапи розвитку полікультурного виховання засобами іноземних мов відповідно до нової освітньої парадигми. Автор статті теоретично обґрунтовує нові тенденції до подальшого розвитку полікультурного виховання засобами іноземних мов.

The problem of the origin and perspectives of the development of multicultural education is elucidated, the pedagogical conditions of the realization of multicultural education by means of foreign languages are revealed and theoretically substantiated, the position of the investigated issue in the modern pedagogics is analysed, the specificity and principal stages of the development of multicultural education by means of foreign languages in compliance with the new educational